

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שצא, פרשת פינחס, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

כגון שרואה פקח שבא לתת קנס למי שחונה שלא במקום הראוי וכדו'.

העולה מזה: על מצות השבת אבידה אסור ליטול שכר, אלא אם כן יש לו הפסד ממון על ידי השבת האבידה. לכן, אם יש מצוה להזהיר את חברו מן הקנס, אינו יכול לבקש שכר, ואם אין מצוה, וחשב בדעתו ליטול שכר, זכאי לשכר המקובל בשוק.

הצלת ממון חברו בכלל מצות השבת אבידה

והנה פסק המחבר בחושן משפט (רנט, ט) "אבידת קרקע גם כן חייב להשיב, שאם ראה מים באים לשטוף שדה חברו, חייב לגדור בפניהם כדי להציל". ע"כ. ומקורו בבבא מציעא (לא, א) "ראה מים ששוטפין ובאין - הרי זה גודר בפניהם. אמר רבא: לכל אבידת אחיך - לרבות אבידת קרקע". והנה מדברי הכתוב (דברים כב, ג) "וְכִן תַּעֲשֶׂה לְחֵמְרוֹ וְכִן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלָתוֹ וְכִן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אֲחִיךָ אֲשֶׁר תֵּאָבֵד מִמֶּנּוּ וּמִצֵּאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם" ע"כ, הוה אמינא דחייב השבת אבידה הוא רק להשיב חפץ של חברו, אבל הצלת הפסד ממון אינו בכלל מצות השבת אבידה, ומדברי הגמרא מוכח דכל הצלת הפסד ממון הוא בכלל מצות השבת אבידה, וכן מבואר באריכות בספר "משפט האבידה" בפתיחה, מאת הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס שליט"א.

אלא דמכל מקום בנידון דידן יש להסתפק, דאינו בא להציל ממון חברו ממש, אלא שבאים לקונסו ומצילו שלא יקנסוהו, ובזה יש לעיין, האם גם זה הוי בכלל חיוב השבת אבידה. ובספר משפט האבידה (פתיחה, באיפת צדק, על מאזני צדק ס"ק ט) כתב בפשיטות על דברי הגמרא שחייב אדם למנוע הפסד ממון חברו וז"ל "להכי, ברואה אנשים אשר לדעתו חשודים דרוצים לגנוב או להפסיד לאחר, צריך להודיע לבעלים, וכל כל כיוצא בזה" עכ"ל. הנה פשיטא ליה שאין הברדל בין ממון שעומד להנזק, לבין קנס, שגם זה באים להזיק ממון ומאי שנא. ויש גם להביא ראיה מלשון שולחן ערוך הרב בחושן משפט הלכות מציאה ופקדון (סעיף לג) דכתב "וכן כל כיוצא בזה, אם אפשר לו להציל חברו מהפסד, חייב הוא לטרוח בכל כחו להצילו" עכ"ל. הנה פשיטא שחייב להציל את חברו מכל הפסד.

ובמשפט האבידה שם, בירור הלכה ס"ק ה מביא קושיא בשם רבי משה פיינשטיין בדברות משה, מדוע בטענה יכול ליטול שכר, והרי יש הפסד לבעל הבהמה שבטל ממלאכתו. מכל מקום נראה לעניות

האם יש חיוב השבת אבידה, מקנס, על אי לבישת מסכה

ובו יבואר: א. האם נוטלים שכר על השבת אבידה. ב. האם יש מצות השבת אבידה למנוע נזק מממון חברו. ג. האם יש מצוה להזהיר חברו מגנבים או לסטים שבאים עליו. ד. ביאור מצות לא תעמוד על דם רעך.

הנידון

"חברי, יהודי עשיר גדול, השתתף באירוע ולא חבש מסכה. הוא הסביר לי שהיה לו כבר את הנגיף, ויש לו נוגדנים, לכן אינו מקפיד כל כך על זה, למרות שבחוק המדינה מחייבים את כולם במסכה. תוך כדי שיחה על בקשת תרומה לנזק, ראיתי שמגיע פקח לקנוס את מי שאינו חובש מסכה, החלטתי לנצל את ההזדמנות שיתרום לי כסף, וחשבתי בלבי שאתריע אותו על הפקח, ובשכר זה יתן לי תרומה, וכך הוה. אבל נפשי בשאלתי, האם באמת מגיע לי שכר, הרי זה השבת אבידה שחייבם לעשות בלא שכר. או דלמא אין זה בכלל חיוב השבת אבידה".

תשובה

חייב להזהיר על הקנס, לפיכך אינו יכול ליטול שכר.

ביאור התשובה

צדדי הספק

בתחלה נבאר צדדי הספק בנידון דידן. דהנה פסק המחבר בחושן משפט (רסה, א) דחייב אדם להשיב אבידה בחינם, אלא אם כן השבת האבידה תביא לו הפסד ממון, כגון שעוסק במלאכה. לפיכך, אם חייב אדם להודיע לחברו על אחד שבא לקונסו בממון מדין השבת אבידה, אינו יכול לבקש שכר, אבל אם אין זה בכלל מצות השבת אבידה יכול לבקש שכר, כמו כל רווח ממון שאדם עושה לחברו, שיכול לבקש על זה שכר. וכל זה דוקא אם בשעה שהזהיר את חברו על הנזק חשב בדעתו ליטול שכר, אבל אם חשב לעשות בחינם הרי הוא נותן מתנה לחברו ואינו יכול לבקש שכר. ובנידון דידן שחשב לקבל שכר, אם אינו חייב מדין השבת אבידה, יכול ליטול שכר המקובל בשוק על הצלת ממון זו. ושאלה זו היא בכל אופן של קנסות.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

שלא להניח את חברנו לבוא לידי איבוד נפשות לכתחלה, כמו שציירה הברייתא מנין לרואה את חברו שטובע בנהר וכו', דאטו עדות כתיב בקרא".

"ומה שציירה הברייתא לענין כובש את עדותו, לומר, דבענין ממון יש לאו דלא תעמוד וכו' אפילו אם כבר נתן את ממונו בידי אנשי בליעל והם מכחישים לו, כיון שבעדותו של זה יכול לעזור להוציא מהם והוא מתעצל בזה, עובר על לא תעמוד וכו'. וכל שכן בזה הענין שדיברנו, שהנידון אינו יודע את טיבו ומהותו של האיש הזה שרוצה ליקח אותו למלאכתו, ומן הסתם הוא מעמידו בחזקת כשר, והוא מכירו לאיש גנב, בודאי אף שהוא יחידי בדבר, מצוה לומר לו כדי שלא יבוא לידי הפסד ממון, (ואף דבענין עדות, הלאו דלא תעמוד איננו רק בשנים, דאי לא הכי, אין ראייה שעדותו תועיל לו, וכדמשמע בבא קמא (נו, א) דעד אחד הכובש עדותו חייב בדיני שמים, דאם תאמר דהלאו דלא תעמוד וגו' הוא בכלל גוונים, פן לא ירצה לישבע ויוכרח לשלם, אם כן תשאר קושיית הגמרא שם דאורייתא הוא עיין שם. שם היינו טעמא, משום דלא תועיל כי אם בתרי שיצילו את ממונו שביד חברו, אבל הכא דלכתחלה הוא, ובודאי יתקבלו דבריו באזני חברו ויצילו בזה מהפסד, בודאי מחוייב אפילו בחד, דומיא דהצלת נפשות)".

"ועיין היטב בספר המצות שם ותמצא מבואר כדברינו, דזה לשונו שם: הזהירנו מלהתרשל וכו' כשנראהו בסכנת מות, או ההפסד, ויהיה לו יכולת להצילו כמו וכו', ובתיבת או ההפסד, כונתו בודאי להפסד ממון, וכמו שהביא לבסוף בשם הספרא, ומפשטות לשונו משמע דכלל בחד גוונא, בין שהיה לו הפסד ונוכל להצילו מן ההפסד, או להצילו שלא יבוא לידי הפסד כעניינו".

"ועוד ראייה ברורה מרשב"ם ב"ב (ל"ט ב) בענין מחאה ד"ה ומ"ד וכו' עי"ש שפירש דלית ביה משום לשון הרע ומצוה היא לומר מה שאמר עליו חברו דהוא גזלן וקאכיל לארעאי בגזלנותא, אף דלכאורה היא רכילות גמורה, כדי שיזהר המחזיק בשטרו, ואף לעצמו התיר הרשב"ם לומר זה עי"ש בד"ה סהדותא בעינן וכו', אלמא דהיכא דאין עיקר הכונה לגנותו של זה, רק לטובתו של זה על להבא כדי שיזהר המחזיק בשטרו, תו לא נקרא רכיל, ומצוה נמי איכא, והוא הדין נמי בעניינו".

"וכן הוא נמי שיטת התוספות בד"ה סהדותא בעינן כפירוש רשב"ם דבמחאה אין בו משום לשון הרע, ועל כרחך משום טעם הכתוב ברשב"ם, והוא הדין נמי בעניינו. וכן מוכח בחינוך במצוה רל"ו דהיכא דכונתו לסלק הנזקין ולהשבית הריב אין בו משום לא תלך

דעתי, דיש לחלק בין הפסד ממש ובין גרמא, שעל ידי שבהמתו רובצת מפסיד מלאכה, וגרע מאנשים שבאים לקונסו ממש.

העולה מזה: הרואה ממון חברו שעומד להנזק, חייב להצילו ממצות השבת אבידה. וכתב במשפט האבידה, דהוא הדין דחייב להזהיר את חברו מגנבים ולסטים הבאים, וכן משמע מלשון שולחן ערוך הרב. ואולי בטעינה אין מצות השבת אבידה, אפילו שבעל הבהמה מפסיד ממון - כיון שהוא גרמא.

מצות לא תעמוד על דם רעין

אבל באמת גם בלא מצות השבת אבידה, בודאי חייב למנוע הפסד מחבירו ממצוות לא תעמוד על דם רעין, דלמדו חז"ל דמצוה זו היא, שחייב אדם להציל נפש מישראל, ובחפץ חיים מאריך להוכיח שזה גם על ממון, וכיון שלשונו קלה להבנה, הנני מעתיק את כל לשונו, ואת ראיותיו, כי הם יסוד גדול בדין זה.

וז"ל החפץ חיים, רכילות כלל ט (באר מים חיים, כלל ט ס"ק א) "כי לכאורה בדין זה (ונתפוש ציור אחד והוא הדין בכלל הציורים) דלקמן, כגון שרוצה ליקח אחד לשרת אותו בביתו, וזה מכירו מכבר שהוא גנב. יש להסתפק בתלתא גוונים, אם מותר להגיד לו כדי שלא יקחנו למלאכתו ולא יהיה נפסד על ידו, או אולי דמצוה נמי איכא, או אפשר דאסור מטעם רכילות, כי הוא גורם בדיבורו לזה הפסד וכו"ל בתחלת הסימן".

"ונראה לי, דמחוייב מן הדין להגיד לו. וראיה ממה דגרסינן בסנהדרין (ע"ג א) מנין לרואה את חברו טובע בנהר וכו' או לסטין באין עליו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעין, והובא דין זה בחושן משפט בסיומן תכ"ו שצריך לילך ולגלות אצלו בזה, עיין שם. ואין לדחות, דהתם דוקא שלסטין רוצין להרגו, ולכן כדי להציל את הנפש צריך לילך ולהרגיל עליהן כדי שישמור את עצמו, אבל בענין ממון אפשר דלא כללה התורה בלאו זה, זה אינו, דהרי איתא במכילתא והובא בספר המצות להרמב"ם במצוה רצ"ז, שהלאו דלא תעמוד וכו' כולל נמי לכובש את עדותו בענין ממון ואינו מגיד לו, ואפילו לא תבעו חברו נמי משמע, כמו שמוכח מלשון דלא תעמוד וכו', וכמו שמפורש בספר שער המשפט בריש הלכות עדות וכדמשמע שם בספר המצות גופא".

"וגם זה אין לדחות, דהתם הטעם כדי שיעיד עליו בבית דין, ובבית דין לא שייך רכילות, אבל שלא בבית דין לא, דזה אינו, דכיון דגילתה לנו המכילתא דלאו דלא תעמוד וכו' כולל עניני ממון נמי, בודאי ממילא נכלל נמי בלאו זה שלא נרשל עצמנו ולהניח את חברנו לבוא לכלל הפסד לכתחלה כמו לענין נפשות, דכוונת התורה בלאו זה,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

העולה מזה: גם במצוות הלבבות כתב, שהצלת ממון חבירו הוא גם מדין השבת אבידה, וכן כתב במעם לועז. עוד כתב, שאם חבירו נופל ברוחניות מצוה להשיבו לדרך ה' ממצוות השבת אבידה.

נידון דידן

לאור המבואר שחייב אדם להציל חבירו מהפסד ממון, ומקיים בזה שני מצוות, הן מצוות השבת אבידה והן מצוות לא תעמוד על דם רעך, פשוט שאינו יכול לבקש שכר על מצוה זו, לפיכך חייב ליידע את התורם שמעיקר הדין הוא פטור מלשלם שכר על הצלת ממונו, אלא שאם ברצונו לשלם בכל זאת, מותר לקבל שכר.

העולה מזה: הרואה שרשויות החוק באים לקנוס אחד על שהולך בלא מסכה, או כל קנס אחר, מצוה ליידע אותו כדי להציל ממנו.

דינים העולים:

א. על מצוות השבת אבידה אסור ליטול שכר, אלא אם כן יש לו הפסד ממון על ידי השבת האבידה. לכן, אם יש מצוה להזהיר את חבירו מן הקנס, אינו יכול לבקש שכר, ואם אין מצוה, וחשב בדעתו ליטול שכר, זכאי לשכר המקובל בשוק.

ב. הרואה ממון חבירו שעומד להנזק, חייב להצילו ממצוות השבת אבידה. וכתב במשפט האבידה, שהוא הדין דחייב להזהיר את חבירו מגנבים ולסטים הבאים, וכן משמע מלשון שולחן ערוך הרב. ואולי בטעינה אין מצוות השבת אבידה, אפילו שבעל הבהמה מפסיד ממון - כיון שהוא גרמא.

ג. חייב אדם להציל חבירו מן ההפסד, והיא מצוה דלא תעמוד על דם רעך, ופשוט דאינו יכול לבקש שכר על זה, ככל מצוות שחייב שאינו יכול לבקש שכר.

ד. גם במצוות הלבבות כתב, שהצלת ממון חבירו הוא גם מדין השבת אבידה, וכן כתב במעם לועז. עוד כתב, שאם חבירו נופל ברוחניות מצוה להשיבו לדרך ה' ממצוות השבת אבידה.

ה. הרואה שרשויות החוק באים לקנוס אחד על שהולך בלא מסכה, או כל קנס אחר, מצוה ליידע אותו כדי להציל ממנו.

רכיל עי"ש. ואף דכל זה הוא ברור, יש לזהר מאוד שלא לסמוך תיכף על ההיתר הזה, אם לא שיתבונן היטב מתחלה אם נשלמו בו כל הפרטים המבוארים לקמן, דאל"ה בודאי ישל עי"ז ברכילות גמורה ח"ו" עכ"ל.

הנה מבואר, שחייב אדם להציל חבירו מהפסד ממון, והיא מצוה דלא תעמוד על דם רעך, ופשוט דאינו יכול לבקש שכר על זה, ככל מצוות שחייב שאינו יכול לבקש שכר.

העולה מזה: חייב אדם להציל חבירו מן ההפסד, והיא מצוה דלא תעמוד על דם רעך, ופשוט דאינו יכול לבקש שכר על זה, ככל מצוות שחייב שאינו יכול לבקש שכר.

האם יש גם מצוות השבת אבידה

ובספר משפט האבידה מציין לדברי החפץ חיים הנראה לעיל, דחייב אדם להציל חבירו מההפסד, וכתב עוד במשפט האבידה, "ובמצוות הלבבות שם כתב, שהוא בכלל השבת אבידה (ואין הספר תחת ידי). ועיין בילקוט מעם לועז פרשת כי תצא (על הפסוק כב, ג) אות כו" עכ"ל.

והנה במעם לועז כתב, שאם רואה שחבירו עומד ליפול בממון, מצוה להצילו משום השבת אבידה, אלא שכתב שם, וז"ל: "וחבירו, שגם הוא מחזיק באותו מסחר או אומנות עשוי להרויח מנפילתו של זה כו", בא התורה ואמרה וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, היינו שאם תאבד ממנו, אתה תהיה המוצא, לא תוכל להתעלם, אין אתה יכול להעלים עין ממצבו, ועליך עשות כל טעדיך לסייע בידו עד שיעמוד על רגליו" עכ"ל.

הנה מלשון זה משמע שדוקא באופן זה יש מצוות השבת אבידה, אבל באופן שאינו מרויח מזה שחבירו יתמוטט בעסקיו, אין מצוות השבת אבידה. אבל באמת זו טעות, דאיך יתכן לומר שאם אינו מרויח מנפילת חבירו לא יהיה מצוה, ואם מרויח מנפילת חבירו יהיה מצוה, אלא ודאי כונתו, דאמרה תורה שאפילו באופן זה שאתה מרויח מנפילתו אתה חייב להצילו, אף על פי שהצלתו היא מניעת רווח שלך, חייב אתה להצילו, וכן מצאנו בדין פריקה דכתיב (שמות כג, ה) "פי תראה תמור שנגאך רבץ תחת משאו ותדלת מצוב לו עזב תעזב עמו", ואמרו חז"ל (בבא מציעא לב, ב) דמצוה בשונא כדי לכוף יצרו, ולא דוקא בשונא, גם כאן הוא לכוף את יצרו, ובודאי שאפילו שאין לו רוח חייב.

ויש לציין חידוש גדול שמוכא במעם לועז שם אות כח, שכתב "ובכלל אבידה גם אבדת גופו כו" וכן אם תועה בדרך הרוחנית חייב להשיבו".